й економічна безпека держави в цілому. Комплексність, проактивність, координація та цифровізація регуляторних процесів, а також зміцнення інституційної спроможності регуляторів формують основу ефективної моделі управління фінансовими ризиками. Реалізація запропонованих напрямів дозволить Україні не лише адаптуватися до світових фінансових викликів, а й створити умови для довгострокового економічного розвитку, стабільності та підвищення добробуту населення.

Література:

1. Геєць В. М. Фінансова криза та її вплив на економіку України. Київ: НАН України, 2020. 312 с.

2. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Фінансова стабільність і ризики в банківському секторі України. Київ: УБС НБУ, 2019. 284 с.

3. Возна, Ю. Сучасні тенденції та актуальні проблеми реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності в Україні. *Літопис Волині*. (25). 131-135. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.25.22

4. Reinhart C., Rogoff K. This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton: Princeton University Press, 2009. 463 p.

5. Stiglitz J. Globalization and Its Discontents Revisited. New York: W.W. Norton & Company, 2017. 538 p.

6. National Bank of Ukraine. Financial Stability Report. Kyiv: NBU, 2023. 85 p. URL: https://bank.gov.ua (дата звернення: 10.12.2025).

7. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms. Basel: BIS, 2017. 189 p.

8. МВФ. Global Financial Stability Report. Washington, D.C. : IMF, 2024. 210 p.

References:

1. Heiets, V. M. (2020). *Finansova kryza ta yii vplyv na ekonomiku Ukrainy* [Financial crisis and its impact on the economy of Ukraine]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].

2. Mishchenko, V. I., & Naumenkova, S. V. (2019). *Finansova stabilnist i ryzyky v bankivskomu sektori Ukrainy* [Financial stability and risks in the banking sector of Ukraine]. Kyiv: Ukrainian Banking School of the National Bank of Ukraine. [in Ukrainian].

3. Vozna, Yu. (2021). *Suchasni tendentsii ta aktualni problemy realizatsii derzhavnoi rehuliatornoi polityky u sferi hospodarskoi diialnosti v Ukraini* [Current trends and topical issues of implementing state regulatory policy in the field of economic activity in Ukraine]. Litopys Volyni, (25), 131–135. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.25.22. [in Ukrainian].

4. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). This time is different: Eight centuries of financial folly. Princeton, NJ: Princeton University Press.

5. Stiglitz, J. E. (2017). Globalization and its discontents revisited. New York, NY: W. W. Norton & Company.

6. National Bank of Ukraine. (2023). Financial stability report. Kyiv: National Bank of Ukraine. Retrieved December 10, 2025, from https://bank.gov.ua.

7. Basel Committee on Banking Supervision. (2017). Basel III: Finalising post-crisis reforms. Basel: Bank for International Settlements.

8. International Monetary Fund. (2024). Global financial stability report. Washington, DC: International Monetary Fund.

Ми висвітлимо ваші професійні здобутки
Успіхи і досягнення у науці
№ 12(22)
2025

УДК 336.14:64]:332.1

https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12(22)-1632-1639

Коваленко Вікторія Володимирівна доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-2783-186X

Явтушок Дмитро Володимирович фізична особа - підприємець, м. Полтава, https://orcid.org/0009-0003-5940-9302

Чаус Ігор Володимирович здобувач ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка, Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава, https://orcid.org/0009-0002-7004-8758

РОЛЬ БЮДЖЕТІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В ЕКОНОМІЦІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація. Метою статті є розкриття методологічних аспектів взаємовпливу бюджетів домогосподарств і територіальних громад у процесах перерозподілу коштів між ними через механізми формування доходів і використання за статтями витрат. Для досягнення мети дослідження використовувалися загальнонаукові методи і підходи: діалектика, аналіз і синтез, індукція і дедукція, емпіричний аналіз, логічний підхід. Основним результатом дослідження є класифікація каналів взаємозв'язку між бюджетами домогосподарств і територіальної громади за напрямком дії та економічним змістом їх джерела походження. Виявлено прямі та зворотні зв'язки між місцевим бюджетом та фінансами домогосподарств. Характер перших відображає процеси наповнення дохідної частини бюджету територіальної громади за рахунок витрат бюджетів домогосподарств.

Виявлено прямі та зворотні зв'язки між бюджетами домогосподарств та територіальної громади. Характер перших відображає процеси наповнення дохідної частини місцевого бюджету за рахунок витрачання доходів з бюджету домогосподарств. Зворотні зв'язки виявляють процес формування ефективності видатків особистих фінансів у формі забезпечення соціальної складової суспільного добробуту громади через фінансування соціальних потреб громади з місцевого бюджету. Джерела прямого впливу класифіковано за їх економічним змістом на такі канали: податковий, касовий (адміністративні штрафи та послуги), підприємницький (ліцензії, дозволи та оренда муніципального майна) та регулятивний (місцеві податкові ставки, бюджети участі). Обґрунтовано мотиваційну роль каналів зворотного зв'язку для розвитку прямих фінансових

відносин між бюджетами домогосподарств та місцевими громадами. Склад джерел непрямого впливу класифіковано за цільовим розподілом коштів бюджету громади на задоволення суспільних потреб у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та утримання місцевої інфраструктури. Результати дослідження мають практичне значення для поліпшення відносин між бюджетами домогосподарств і місцевими громадами шляхом підвищення прозорості, залучення громадян до бюджетного процесу та збільшення фінансових можливостей громад.

Ключові слова: бюджет, витрати, домогосподарство, доходи, податки, територіальна громада, фінансування.

Kovalenko Victoria Volodymyrivna Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Banking, Odesa National Economic University, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-2783-186X

Yavtushok Dmytro Volodymyrovych individual entrepreneur, Poltava, https://orcid.org/0009-0003-5940-9302

Chaus Ihor Volodymyrovych candidate for higher education of the third educational and scientific level (Doctor of Philosophy) in the specialty 051 Economics, Poltava University of Economics and Trade, Poltava, https://orcid.org/0009-0002-7004-8758

THE ROLE OF HOUSEHOLD BUDGETS IN THE ECONOMY OF THE TERRITORIAL COMMUNITY

Abstract. The purpose of the article is to reveal the methodological aspects of the mutual influence of household budgets and local communities in the processes of redistribution of funds between them through the mechanisms of income formation and use by expenditure areas. To achieve the goal of the study, general scientific methods and approaches were used: dialectics, analysis and synthesis, induction and deduction, empirical analysis, and a logical approach. The main result of the study is the classification of the channels of interconnection between household budgets and the territorial community by direction of action and economic content of their source of origin. Direct and reverse links between household budgets and the territorial community have been identified. The nature of the former reflects the processes of filling the revenue part of the territorial community budget at the expense of household budget expenditures. Reverse links reveal the process of forming the effectiveness of personal finance expenditures in the form of ensuring the social component of the community's public welfare through the financing of the community's social needs from the local budget. The sources of direct influence have been classified according

to their economic content into the following channels: tax, cash (administrative fines and services), entrepreneurial (licenses, permits, and lease of municipal property), and regulatory (local tax rates, participatory budgets). The motivational role of feedback channels for the development of direct financial relations between household budgets and local communities has been substantiated. The composition of sources of indirect influence has been classified according to the targeted allocation of community budget funds to meet public needs in the areas of education, health care, social protection, and maintenance of local infrastructure. The results of the study are of practical importance for improving relations between household budgets and local communities by increasing transparency, involving citizens in the budget process, and increasing the financial capabilities of communities.

Keywords: budget, expenses, household, income, taxes, local community, financing.

Постановка проблеми. Домогосподарства є ключовим суб'єктом економіки територіальної громади, який виступає одночасно як постачальник і споживач ресурсів, беручи участь особистими ресурсами (заощадженнями, інтелектуальними здібностями, результатами власної праці) у формуванні попиту та пропозиції на місцевому ринку.

Через споживчу та інвестиційну функції особистих фінансів домогосподарств формується основа для економічного розвитку територіальної громади, впливаючи на місцеве виробництво, створюючи робочі місця та стимулюючи споживання товарів і послуг. Крім того, діяльність домогосподарств впливає на фінансову безпеку територіальної громади. Їхня платоспроможність та заощадження є важливими для розвитку фінансового ринку. Поряд із цим домогосподарства виконують ще й соціальну функцію, забезпечуючи задоволення потреб своїх членів, що є основою стабільності громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна економічна наука в умовах тривалої війни продовжує напрацьовувати досвід у питаннях ефективного бюджетотворення на різних щаблях бюджетної системи, вивчаючи ключові фактори впливу на цей процес. Війна кардинально змінила потреби суспільства, що знайшло своє відображення у формуванні як бюджетів домогосподарств, так і муніципальних бюджетах [2, 7]. У наукових колах широко обговорюються проблеми формування місцевих бюджетів під час війни, адже ворожі обстріли, масова міграція населення, припинення та релокалізація бізнесу – найбільш істотні фактори, що зашкодили стабільному та прогнозованому плануванню і виконанню місцевих бюджетів [1, 5, 8]. Окремо в економічній літературі розвиваються питання функціонування та забезпечення безпеки домогосподарств в Україні за умов високої невизначеності і обмеженості ресурсів, що створює нові виклики та вимагає негайного реагування й стрімких перетворень [4, 6].

Виділення частин невирішеної проблеми. Не знижуючи значення попередніх надбань науковців у сфері бюджетних відносин місцевої влади та громадян у статті піднімається мало досліджене питання взаємозв'язку та взаємозалежності бюджетів домогосподарств і територіальних громад як суб'єктів екосистеми. Незаслужено обділена увагою сучасної економічної науки роль домогосподарств у процесах бюджетотворення на різних рівнях бюджетної системи, що має особливо актуальне звучання у просторі фінансової децентралізації та нагальної потреби зміни підходів до розуміння ефективного використання бюджетних коштів в умовах війни.

Мета статті полягає у розкритті каналів взаємовпливу бюджетів домогосподарств та територіальних громад у процесах перерозподілу коштів між ними через механізми формування доходів та використання за напрямами витрат.

Виклад основного матеріалу. Можна виділити прямий і зворотний характер взаємозв'язку бюджетів домогосподарств та територіальної громади. До складу джерел прямого впливу відносяться такі канали, як: податковий (фінансування населенням податкового тягаря), касовий (сплата адміністративних штрафів та послуг), підприємницький (стягнення у місцевий бюджет плати за ліцензії, дозволи, оренду комунального майна, тощо) та регуляторний (встановлення ставок місцевих податків, формування бюджетів участі).

Канали зворотного взаємозв'язку виконують мотиваційну роль для розвитку прямих фінансових відносин між бюджетами домогосподарств і територіальних громад. Серед непрямих каналів є фінансування послуг, адже територіальна громада використовує бюджет для надання послуг, якими користуються домогосподарства. Наприклад, фінансування закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, утримання доріг, освітлення вулиць тощо. Отже, непрямий зв'язок виявляється у витрачанні бюджету громади на спільні соціальні та комунальні потреби домогосподарств, чим забезпечується спільний благоустрій та економія в особистих фінансах на ці цілі.

Крім того, територіальні громади отримують фінансову допомогу (субвенції, дотації) з вищих рівнів бюджетів, які формуються, зокрема, за рахунок податків від домогосподарств, що доводить зворотний характер взаємозв'язку бюджетів громад і домогосподарств.

Через податкову систему історично сформовано найбільш тісний зв'язок між бюджетами домогосподарств і територіальних громад. Податки, що сплачуються фізичними особами – членами домогосподарства – розподіляються між ланками бюджетної системи, наповнюючи бюджети громад прямо через фінансування з особистого бюджету тягаря місцевих податків та зборів та опосередковано через міжбюджетні трансферти, оскільки з перерозподілу доходів домогосподарств через податковий канал наповнюється і державний бюджет України [1, с. 34].

До бюджету територіальної громади надходять податки та збори, що входять у витратну частину бюджету домогосподарств, а саме: податок на доходи

фізичних осіб (далі – ПДФО), єдиний податок , податок на майно, туристичний збір та збір за місця для паркування транспортних засобів. Ці кошти є ключовим джерелом фінансування для місцевих органів самоврядування і міжбюджетний перерозподіл коштів, стягнутих у формі ПДФО, на користь бюджетів територіальних громад посилює їх фінансову стабільність.

Значна частина ПДФО надходить до бюджету громади, де зареєстровані працюючі особи домогосподарства, мова йде про 60% цього податку утриманого з пасивних доходів, а також 100% податку з доходів від продажу електроенергії, виробленої з альтернативних джерел енергії генеруючими установками, які належать домогосподарствам.

Саме ПДФО займає левову частку у формуванні податкових надходжень до бюджетів територіальних громад. Наприклад, обласний бюджет Полтавської області зі січня по жовтень 2025 року отримав 2053,84 млн. грн. податків з доходів домогосподарств громади, що становить 69,5 % від усіх податкових надходжень і 45,5% від усіх доходів обласного бюджету полтавської громади. Варто відмітити, що роль ПДФО є традиційно істотною для формування бюджетів територіальних громад в Україні. До прикладу, обласний бюджет Одеської області має з цього джерела 47,9 % доходів, яке у структурі податкових надходжень становить 80,7% [3].

Крім того, у повному обсязі до бюджету територіальної громади зараховуються кошти від сплати членами громади єдиного податку, збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору; стягнення плати за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, адміністративних штрафів, накладених місцевими органами виконавчої влади; орендної плати за користування комунальним майном; сплата за надання інших адміністративних послуг, державного мита, податку на майно, який включає податок на нерухомість (крім земельної ділянки), податок на землю та транспортний податок; а також частина акцизного податку, тягар якого лягає на бюджети домогосподарств через споживання підакцизних товарів, наповнюючи доходи бюджету територіальної громади.

Проактивна частина домогосподарств, маючи серед своїх членів підприємців, наповнює бюджет сплатою єдиного податку, збором за місця для паркування транспортних засобів, користуючись автомобілями у власних та бізнес цілях, а також туристичним збором за умов активного відпочинку.

Загалом податкові та неподаткові надходження до бюджету територіальної громади за рахунок витрат бюджетів домогосподарств забезпечують не менше половини дохідної частини загального фонду бюджету територіальної громади. Для Полтавської та Одеської областей ці відсотки становлять, відповідно, 50% та 53% [3].

Отже, бюджети домогосподарств забезпечують податкові надходження – стабільне джерело – доходів бюджетів територіальних громад, забезпечуючи тим

самим їх фінансову автономію та надаючи можливість фінансувати місцеві проєкти та соціальні програми.

Взаємообумовлюючий регуляторний вплив здійснюється через податкову політику на місцевому рівні, а саме її інструмент впливу на розмір частки доходів бюджетів домогосподарств, що перерозподіляється через сплату податку на нерухомість, оскільки місцевими радами встановлюється розмір його ставки, відповідно до меж, визначених Податковим кодексом України, з урахуванням рівня добробуту домогосподарств у громаді, нагального обсягу спільних потреб та бюджетних ризиків. Зі свого боку, домогосподарства мають можливість являти активну участь у вирішенні цільового спрямування коштів громади в частині бюджету участі.

Демократичність процесу бюджетотворення на місцевому рівні виявляється у наданні можливості членам домогосподарств територіальної громади брати участь у розподілі коштів місцевого бюджету через створення проєктів для покращення добробуту територіальної громади [5, с. 45]. Через інструмент прямого волевиявлення жителів територіальної громади визначаються цілі для використання виділеної частини видатків місцевого бюджету. При цьому мешканці домогосподарств територіальної громади самостійно пропонують та обирають для фінансування з бюджету суспільні потреби, оформлені у вигляді соціальних проектів.

Управління через бюджет участі реалізується послідовно. Спочатку рада територіальної громади ухвалює рішення про запровадження бюджету участі та затверджує положення про нього, яке визначає правила. Потім мешканці громади беруть участь у формуванні пулу проєктів, що оприлюднюються на веб-платформі та документуються в офлайн режимі. Подані проєкти проходять експертну оцінку, щоб перевірити їх відповідність умовам та законодавству. Після аналізу проєктів члени домогосподарств територіальної громади голосують через електронну систему. Обрані за результатам голосування проєкти-переможці включаються до місцевого бюджету на наступний рік і реалізуються відповідними структурами. Процес реалізації проєкту підлягає моніторингу, по завершенні якого готується підсумковий звіт [8, с. 84].

У такий прозорий та відкритий спосіб домогосподарства через повноцінну активну суб'єктність його членів долучаються до управління процесом формування і використання бюджету територіальної громади.

Утім, через означені канали взаємозв'язку пробігають імпульси внутрішніх проблем та зовнішніх викликів сьогодення. Так, споживання домогосподарств, окрім позитивних наслідків, пов'язане з такими викликами, як залежність від енергоносіїв та забруднення довкілля. Крім того, нерівномірний розподіл доходів між домогосподарствами може призводити до соціальної нерівності та зменшення купівельної спроможності. Проектна активність громади наразі є необхідною для забезпечення її сталого розвитку через створення сприятливих

умов для домогосподарств, впровадження програм підтримки та розвитку, що сприятимуть їхній економічній активності. Не подоланий ризик корупції, залишається відкритою внутрішньою проблемою для територіальних громад.

Отже, взаємозв'язок бюджетів двох суб'єктів фінансової системи полягає у тому що, з одного боку, домогосподарства несуть податкове навантаження, а, з іншого – територіальні громади використовують отримані податкові надходження для фінансування місцевих програм та надання послуг.

Висновки. Отже, взаємозв'язок між бюджетами домогосподарств і територіальної громади полягає у тому, що доходи домашніх господарств, отримані від праці та підприємницької діяльності, формують податкову базу (місцеві податки, збори) для бюджету громади. Натомість бюджет громади фінансує суспільні послуги (освіту, медицину, комунальні послуги), якими користуються домогосподарства, а також повертає кошти через різні програми та проекти.

Перспективи розвитку взаємовідносин між бюджетами домогосподарств та територіальних громад полягають у підвищенні прозорості, залученні громадян до бюджетного процесу та збільшенні фінансових можливостей громад. Ці взаємовідносини сприяють задоволенню життєво важливих потреб населення та сталому розвитку територій.

Подальше вдосконалення механізмів управління та фінансової прозорості зміцнить довіру громадськості, що забезпечить кращу реалізацію бюджету. Поширення таких інструментів, як «бюджет участі», дозволяє мешканцям безпосередньо впливати на розподіл частини коштів місцевого бюджету шляхом подання пропозицій та відбору проєктів. Усвідомлення важливості та взяття на себе відповідальності кожним громадянином як членом не лише свого домогосподарства, а й активним співвласником добробуту громади має призвести до підвищення фінансової автономії територіальної громади за рахунок зростання власних доходів місцевого бюджету в частині податкових платежів, що об'єктивно зменшить залежність від державних трансфертів, а також підвищить гнучкість реагування місцевих органів самоврядування на суспільні та локальні потреби домогосподарств громади. Крім того, впровадження середньострокового бюджетного планування відкриває можливість для забезпечення стабільності та передбачуваності для реалізації побутових та підприємницьких інтересів домогосподарств.

Література:

1. Гасій О.В., Гудзь Т.П., Кононенко Ж.А., Перебийніс В.І., Кононенко О.А. Фінансова оцінка стійкості муніципального бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку держави. Науковий вісник ПУЕТ. Серія: економічні науки. 2024. №4 (114). С. 32-40.

2. Єгоричева С.Б., Гудзь Т.П. Фінансово-економічна безпека домогосподарств в Україні та підходи щодо її оцінювання. Цифрова економіка та економічна безпека. № 8(08). 2023. С. 117-124.

3. Інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет». URL: https://edata.gov.ua/ (дата звернення: 19.11.2025)